

Weten wat te doen

Actualiteit en urgentie van praktische wijsheid

Werkers in de zorg, de kerk en het onderwijs worden net als andere professionals geacht te weten wat te doen. Ze komen in hun werk voor situaties te staan waarin soms wel en soms niet of maar nauwelijks duidelijk is wat er aan de hand is. Om dan te weten wat hen te doen staat, hebben professionals niet enkel ambachtelijkheid maar bovendien nood aan praktische wijsheid. Altijd is praktische wijsheid nodig, maar dringend gewenst als zich situaties voordoen waar maar beperkt zicht is op waar het om draait. Omdat professionele contexten gekenmerkt worden door complexiteit en ambiguïteit, lijkt praktische wijsheid momenteel meer dan ook gewenst. Dit themanummer geeft zicht op praktische wijsheid in professionele contexten als zorg, kerk en onderwijs en wil gelezen worden als een pleidooi voor meer ruimte voor praktische wijsheid.

Een patiënt wordt na vele onderzoeken en behandelingen niet beter. Een gelovige vraagt in de uitzonderlijke omstandigheden van een wereldwijde epidemie om de sacramenten. Een leerling reageert ongewoon heftig op een opmerking van een docent en slaat erop los. De zinnen verwijzen elk naar bijzondere maar ook weer niet heel ongewone praktijksituaties waar zorgmedewerkers, geestelijk verzorgers, pastores, dominees en docenten voor komen te staan. De in hun opleiding opgedane kennis en kunde worden in deze en vele andere vergelijkbare situaties aangevuld door ervaringskennis die duidt op wat hier en nu en voor deze mensen het beste is. Met deze ervaringskennis wordt vooral verwezen naar

praktische wijsheid, die niet zozeer los verkrijgbaar is maar veeleer als een kwaliteit van de professional en/of van de professionele praktijken gezien kan worden.

Spanning tussen het hier en nu en het goede

Praktische wijsheid plaatst, kort gezegd, een specifieke situatie hier en nu tegen de bredere achtergrond van het goede. Wat is voor deze patiënt hier en nu goede zorg? Wat voor deze gelovige goede pastorale zorg? Wat voor deze leerling goed onderwijs?

Praktisch wijze mensen benaderen een situatie die zich in een specifieke context aandient niet louter situationeel, maar brengen haar bovendien in verband met de horizon van het goede. Voor professionals verwijst de benade-

< H.N. Werkman, 'Engel van de laatste troost', 1941

ring naar een zekere spanning, die constitutief is voor professionele praktijken als zorg, pastoraat en onderwijs. Het gaat om de spanning van het specifieke van de situatie hier en nu met het goede dat de bredere achtergrond uitmaakt.

Praktisch wijze professionals zijn er niet op uit de spanning te verwijderen, maar om haar uit te staan en vruchtbaar te maken voor het handelen. Het goede kan in wijdere zin verstaan worden als dat wat in uiteindelijke zin goed is (goed leven, geluk, vervulling), maar kan in de context van professionele praktijken ook verwijzen naar het innerlijk goede dat ermee gerealiseerd wil worden (goede zorg, goed onderwijs). Anders gezegd, praktisch wijze professionals zijn in staat om in het handelen in een situatie de vraag naar de finaliteit in te brengen: waar is de zorg, het pastoraat, het onderwijs goed voor? Ze zien, zoals Paul van Tongeren in het interview met Tom Lormans vertelt, niet alleen mogelijkheden in een situatie maar ook waartoe een mogelijkheid een mogelijkheid is.

Professioneel handelen voorbij het protocol

In hedendaagse professionele praktijken lijkt praktische wijsheid een wat verweesd bestaan te leiden. De complexiteit en ambiguïteit van deze praktijken wordt vooral tegemoet getreden met een technische, instrumentele en interventieprofessionalistische professionaliteit aan de hand van protocollen, draaiboeken en *evidence-based* inzichten.

Werkers in de zorg en het onderwijs hebben een veelheid van protocollen te hanteren en in een nog grotere hoeveelheid formulieren

verslag te doen en verantwoording af te leggen van hun handelen. Zij zijn het die niet alleen te maken hebben met een enorme werkdruk, maar meer nog in de praktijk ervaren dat ze weliswaar de juiste protocollen en formulieren hebben gehanteerd, maar – soms keihard – tegen de grenzen van de zorg, het pastoraat en het onderwijs aanlopen. Ze vragen zich dan af of ze nog wel in staat zijn om gehoor te geven aan het beroep dat de patiënt, de gelovige en de leerling op hen doen en om goede zorg of goed onderwijs te bieden.

Zulke vragen komen vooral naar boven in bijzondere situaties die de verwachte gang van zaken onderbreken. Professionals worden geacht te handelen - ook als de ontstane situatie vragen oproept die hen in een niet (meer) weten brengt. Waar draait het nu om? Wat te doen? Wat is hier en nu het goede om te doen?

Door naar professionele praktijken te kijken vanuit het oogpunt van praktische wijsheid ontstaan nieuwe, onvermoede mogelijkheden. Het kunnen mogelijkheden zijn die niet direct voor de hand liggen of zichtbaar zijn, of voorbij het protocol gaan. Goede zorg voor de patiënt in de vorm van aandacht en betrokkenheid kan medische zorg aanvullen. Goede pastorale zorg voor de gelovige kan een beroep doen op het geestelijk leiderschap van de pastor of dominee. Goed onderwijs voor de leerling kan verder reiken dan een sanctie voor ongewenst gedrag. Naast nieuwe mogelijkheden, biedt praktische wijsheid een andere, verrassende kijk op professionaliteit, professioneel handelen en professionele praktijken. Kortom, er gaat een nieuwe wereld open die oude papieren heeft.

Dit themanummer wil ruimte maken voor praktische wijsheid van professionals in de zorg, de kerk en het onderwijs. Door actuele inzichten te verbinden met professionele praktijken in deze contexten, bieden de artikelen professionals aanknopingspunten en ideeën om hun praktische wijsheid te verdiepen, te verbreden en te verrijken.

Actuele inzichten hebben bijvoorbeeld betrekking op de belichaamde en taciete aard van praktische wijsheid (Stark & Schaeffer; Baart), op aspecten van praktische wijsheid als aanvoelen van de situatie en open houden van de toekomst (Van der Zee), op de rol van verhalen in de ontwikkeling van praktische wijsheid (Speelman) en op het vraagstuk van de pluriformiteit van het goede (Van Tongeren).

Bijdragen aan dit nummer

Andries Baart kan putten uit jarenlang onderzoek en publiceren over praktische wijsheid, en gaat in zijn artikel in op het begrip praktische wijsheid en de vraag waar ze goed voor is. Waar hij zijn artikel start met praktische wijsheid als een onmisbare maar verwaarloosde deugd, daar eindigt hij met het voorstel om praktische wijsheid als een 'moreel te werk gaan' te beschouwen en dit vooral te verbinden met praktijken. Voor wie relevante, voortschrijdende inzichten over praktische wijsheid op het spoor wil komen, is het artikel een zeer rijke en adequate bron om uit te putten.

Ciska Stark en Hans Schaeffer vertrekken vanuit de handelingsverlegenheid van de werker in de kerk, de geestelijk verzorger, de pastor, de dominee. Vooral ervaringen van onzekerheid en

liminaliteit brengen de werkers tot de verlegenheid die vooralsnog traditioneel of protocollair opgelost lijkt te worden. De auteurs gaan vanuit praktisch-theologisch perspectief na hoe praktische wijsheid kan helpen om niet van actuele vraagstukken weg te lopen en er anders mee om te gaan. Ze kijken in hun artikel hoe opleidingspraktijken tot werker in de kerk met praktische wijsheid als zodanig (en niet louter impliciet) verrijkt kunnen worden.

Theo van der Zee richt zich op het onderwijs waar zich dagdagelijks situaties voordoen die ambigu en contingent zijn: het is niet direct duidelijk waar het om draait en het had evengoed niet hoeven gebeuren. In een context die gedomineerd wordt door het paradigma van de maakbaarheid, stellen dergelijke situaties docenten voor de serieuze vraag: wat te doen? Praktische wijsheid kan hen helpen om voorbij het situationele naar het goede te reiken en daardoor nieuwe (handelings)mogelijkheden te zien. Aanvoelen van wat verschil maakt en openhouden van de toekomst zijn twee belangrijke aspecten van praktische wijsheid in het onderwijs.

Willem Marie Speelman verbindt in zijn artikel een franciscaans wonderverhaal met het verhaal van een geestelijk verzorger in een ziekenhuis van nu. Het wonderverhaal geeft geen antwoorden op vragen die de geestelijk verzorger zich stelt, maar werpt een ander licht op de situatie en maakt iets zichtbaar van wat aan het oog onttrokken was. Door dit nieuwe zicht komt er ruimte voor een ander handelen. Het lezen van dergelijke verhalen en het verbinden met hedendaagse praktijken kan verstaan worden als groeien in praktische wijsheid.

Tom Lormans bevraagt Paul van Tongeren op zijn inzichten over praktische wijsheid. Hij biedt verrassend heldere inzichten, baseert zich vooral op de Griekse filosoof Aristoteles, en heeft tegelijk oog voor de veranderde omstandigheden waarin we nu leven en werken. Zo is momenteel helemaal niet zo duidelijk wat ‘het goede’ is en is het nog maar de vraag hoe het goede in de huidige pluriformiteit het praktisch wijs handelen oriënteert. Van Tongeren geeft aan dat ‘the quest for the good’ er voor in de plaats komt, die een beroep op ons doet om met elkaar het gesprek aan te gaan op zoek naar het goede.

Hans Schilderman sluit het themacluster af door na te gaan wat praktische wijsheid bijdraagt aan het denken over professioneel handelen. Hij onderscheidt daarin drie belangrijke aspecten van praktische wijsheid: institutionele, hermeneutische en supervisorische verstandigheid.

Actualiteit en urgentie

De urgentie van het thema praktische wijsheid of verstandigheid is groot. Veel professionals hebben de ervaring vooral uitvoerder te zijn van wat anderen hebben bedacht dat goed zou zijn om te doen. Een recent rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2020) geeft aan dat werkers in de zorg, onderwijs en politie weinig grip ervaren op hun werk en een gebrek aan autonomie. Deze ervaringen doen iets met hun professioneel welbevinden. Ruimte voor de praktische wijsheid als kwaliteit van professioneel handelen en professionele praktijken zou weleens een welkome impuls kunnen betekenen voor hun welbevinden en meer nog: hun actorschap. Het is een kwaliteit die niet inwisselbaar is voor iets anders, maar cruciaal om te weten wat te doen én om daadwerkelijk te handelen. Hoogste tijd om daar ruimte voor te maken. Te beginnen in *Handelingen*.

Literatuur

Het betere werk. De nieuwe maatschappelijke opdracht (2020). Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2020/01/15/het-betere-werk>

Theo (dr. T.S.M.) van der Zee is wetenschappelijk medewerker van het Titus Brandsma Instituut (Radboud Universiteit), en adviseur en coördinator katholiek onderwijs van Verus. Vereniging voor katholiek en christelijk onderwijs.
E t.vanderzee@ftr.ru.nl